

Syi, Hamp Gábor, Markovich Réka

GOODY-LISTÁK JOGSZABÁLYSZÖVEGEKBEN. HÁROM TÉTELLEN¹

Az egyik legalapvetőbb kulturális gyakorlatunk, hogy egy adott médiumban megjelenő reprezentációt átfordítunk egy másik mediális reprezentációba. Az interperszonális kommunikációink egyik alapvető eszköze ez az átfordítás (például amikor elmeséljük valakinek, hogy mit látunk egy fényképen, vagyis amikor egy látott dolgot verbalizálunk), de a szimbolikus javak újratermelésének gyakorlatában is gyakran előfordulnak az átfordítások különböző típusai (adaptációk, remixek, remake-ek). Az átfordítások mechanizmusairól és természetéről való tudásunk egy része viszonylag új felismerés. Ilyen például az a felismerés, hogy az alapvetően szóbeli tudásátadáson alapuló kulturális gyakorlatok és az írásbeli tudásátadáson alapuló kulturális gyakorlatok jelentősen különböznek, és ennek következményei vannak a tudásfeldolgozás kognitív szintjétől a kultúra makroszintjéig.

Egy, a normák változására irányuló kutatás keretében normák nyelvi reprezentációit vizsgálva jogi szövegekkel kezdtünk foglalkozni keresve a gépi feldolgozás lehetőségeit.² Azzal szembesültünk, hogy a jogszabályszovegek negyede „tartalmatlan”, csupán a tagolást szolgáló, kizárólag címetek, jelöléseket tartalmazó sorokból áll, míg a szövegek közel harmada hiányos, elliptikus mondatokat tartalmaz. A munkánknak ebben a szakaszában az elliptikus szövegrészek szentenciális rekonstrukcióját kívántuk elvégezni. Ehhez a kommunikációelmélet, a pszichológia és a nyelvészet világában találtunk olyan fogalmakat, amelyek segítségével pontosan le tudtuk írni, megfelelő módon tudtuk jellemezni a vizsgált jelenséget, és a gépi elemzéshez is megfelelő elméleti alapokat tudtunk teremteni.

---

¹ A tanulmány a 83887. sz. OTKA kutatás keretében készült.

² A **nyelv** terméke és egyben eszköze a **szöveg**. Amikor egy nyelv sajátosságait keressük, akkor mindig az – adott nyelven keletkezett – szövegek elemzésén keresztül juthatunk el a nyelv jellemzéséhez. A szöveg fogalma azonban még tovább bontható, hiszen tudjuk, hogy a szöveg kisebb egységekre, **szövegrészekre, mondatokra** tagolható. Bármennyire is ellentétesnek tűnik az intuíciónkkal, a hétköznapi szóhasználatunkkal, azt kell mondjuk, hogy a szöveg és szövegrész között nincs elvi különbség, tehát nem nagyon lehet, nem is érdemes élesen határvonalat húzni közéjük. Létezhet egyetlen mondatból álló szöveg, így bármilyen szövegrészt, akár egyetlen mondatot is szövegnek minősíthetünk. (Syi 2007) A továbbiakban ezért – ha nem zavaró – a szöveg és szövegrész fogalmait felcserélhetőnek tartjuk egymással. A szöveg szóbeli és írásbeli formájára – magyar nyelven – nincs elkülönült terminus, a szöveg terminusát használhatjuk mind a szóbeli, mind az írásbeli megnyilatkozásokra.

A következőkben szeretnénk bemutatni az írásos kódolás grafonyelvi technikáit, illetve ezen belül egy speciális típust (az elliptikus felsorolást), amellyel jogszabályi szövegekben találkozhatunk, és az ilyen elliptikus szerkezetek feloldásában elért eredményeinket. Ehhez érdemes figyelembe vennünk Jerome Bruner megkülönböztetését a narratív és a paradigmikus tudás kettősségéről. (Bruner 2005) A gondolkodás, a tudásreprezentálás és tudásátadás két formájának bruneri megkülönböztetése abban segíthet, hogy pontosabban értelmezni lehessen néhány olyan fontos egyedi minőséget, amely csak az írásbeliségre jellemző.³ Elemzésünket az írásban használható reprezentációs lehetőségek, grafonyelvi technikák és a paradigmikus gondolkodásmód kapcsolatának kiinduló tézisére alapoztuk.

A. tétel: A nyelv írásbeli reprezentációja lehetőséget ad a gondolkodás paradigmikus formájának megragadására, teljesebb kibontására, láthatóvá tételére, megjelenítésére.

Amikor Jack Goody az írásbeliség sajátosságait tárta fel a szóbeliséghez képest (Goody 1998), kiemelte, hogy az írás révén képesek vagyunk olyan megoldások, technikák használatára, amelyeket a szóbeli kommunikációban nem tudunk alkalmazni. Goody **grafonyelvi technikáknak** nevezte őket arra utalva, hogy ezek jellemzően az írásalapú tudásreprezentálás sajátjai. Idesorolta a **listákat**, a **táblázatokat**, a **mátrixokat**, de megemlítette még a **keresztrejtvények** készítése során használt technikákat is.⁴ Egy lista vagy egy táblázat tartalma elmondható szóban is, tehát az elsődleges tartalom átadható a szóbeliség keretei között is, ám az „írásosság”, a „leírtság”, az írásbeliség minősége olyan többletinformációt képes biztosítani az **olvasónak**, amit szóban már nem tudunk nyújtani a **hallgatónak**. Mivel az írás rögzített információ, ezért a befogadása nincs a kibocsátóhoz, a megszólaláshoz, az elhangzáshoz kötve. A rögzítettség és a képi/vizuális minőség miatt azonban az írás elsődleges linearitása felbontható azáltal, hogy az írásos vagyis a rögzített képi-nyelvi információt egy (vagy több) másik dimenzióban is reprezentáljuk. (Syi 2007) A szöveg befogadása, feldolgozása, értelmezése – legyen akár szóbeli, akár írásos formájú – bizonyosan nem egyszerűen unidirektív, egyirányú folyamat: rekurziókkal, visszacsatolásokkal zajlik a szöveg megértése. (vö. Pléh–Lukács 2001, Sperber–Wilson 1986/1995) Tehát amikor itt linearitásról beszélünk, akkor a beszélt szöveg időbeli kibontakozásának linearitására, a folyamatos szöveg térben egyirányú, egydimenziós megjelenítésére utalunk.

Ha kimondjuk vagy ha leírjuk a következő három mondatot, ugyanazt az elsődleges tartalmat tudjuk vele közvetíteni.

³ A paradigmikus tudás kategóriákat teremt, és azok alapján kimerítő igényű kijelentéseket szeretne tenni, azaz mindenre, ami a kategóriák terjedelmébe tartozik, érvényesíteni szeretné az állításait. Van tehát egy erős dobozoló jelleg, illetve a leírás teljességére, kimerítő jellegére vonatkozó igény benne. Ezért el kell távolodnia a tárgytól, semlegesé kell tenni magát, objektívná kell a kifejezni kívánt viszonyt. A narratíva viszont a paradigmikus tudásból szemezgetve, a "teljesség", az objektivitás igényével szemben válogat, elhallgat ezt, kiemel azt, hangsúlyoz, szubjektív mesét teremt, meg akarja fogni az embert, érzelmekre akar hatni, bevon, személyessé tesz, közel hoz a tárgyhoz, nem pedig eltávolít attól.

⁴ A kutatásunk során az elemzés fókuszát a listákra helyeztük. Fontos, sőt gyakorlati szempontból talán még fontosabb a táblázat grafonyelvi technikája, ám a jogszabályokban ezekből keveset találhatunk. A gondolatmenetünk kifejtése során hivatkozni fogunk a táblázatok néhány vonására, de ezt csak azért tesszük, hogy a listák sajátosságait alaposabban bemutathassuk.

Balog Erzsi 51 éves. Hatos Katalin ma lett húsz esztendős. 32 éve született
Tóth Jóska.

Mindegyik mondat valakinek (Erzsinek, Katinak és Jóskának) az életkorát közli. A három mondat azonban tartalmaz olyan információt, amely csak adott – beszélt nyelvi vagy írott kódú – formában válik befogadhatóvá vagy legalábbis könnyen befogadhatóvá. Tudjuk, például, még azt is, hogy mind a három mondat alanya ember, és tudjuk azt is, hogy mindháromszor az emberek koráról állítunk valamit. Ez a **háttértudás** nincs vagy csak nagyon gyenge formában van reprezentálva a szövegben, miközben a szöveg értelmezése során támaszkodunk rá. A nem reprezentált háttértudás az az osztályozás, hogy az ‘*x* éve született’ és az ‘*y* esztendős’ predikátumok ugyanabba a jelentésoosztályba tartoznak. Ez a klasszifikációs mentális reprezentáció közel áll ahhoz, amit Bruner paradigmatis tudásnak nevez. Lehet ezt a többletinformációt hatékonyabban reprezentálni, közvetíteni? Nos, a válaszuk az, hogy szóban szinte sehogy, írásban viszont képesek lehetünk erre, mégpedig valamilyen grafonyelvi technika segítségével. A paradigmatis tudás jelzésére alkalmas lehet az írott szöveg formázása (kiemelések, színek, tipográfiai elkülönítések). Ezek a „proto-grafonyelvi technikák” még kevésbé alkalmasak a háttértudás egyértelmű jelzésére és további feldolgozására.

A „rejtett” tudás a fenti példából a táblázat típusú grafonyelvi technika segítségével megjeleníthető egy második dimenzióban. A megjelenítésnek több részművelete is van. Első lépésben mondatokra (sorokra, rekordokra) kell tagolni a szöveget.

Balog	Erzsi	51	éves.		
Hatos	Katalin	ma	lett	húsz	esztendős.
32	éve	született	Tóth	Jóska.	

Ezután „szabványosítani” kell a mondatokat. A szabványosítás (formalizálás vagy normalizálás) a mondatok szemantikai tartalmának egyértelmű formára hozása, ami a szabad szövegformálás stilisztikai, formai eltéréseit megszünteti. Először is azonos argumentumszerkezetű formára kell hozni a mondatokat (eközben kiderülhet, hogy valamelyik mondat hiányos, de ezt a legtöbb esetben könnyen lehet kezelni).

Balog Erzsi	51 éves	[van].
Hatos Katalin	húsz esztendős	lett ma.
Tóth Jóska	32 éve	született.

Ez a formátum az eredeti lineáris szöveggel teljesen megegyező információt ad meg úgy, hogy a szöveg stiláris vonásai még megmaradnak. Viszont ezzel a lépéssel már reprezentálódik az a tudás, hogy a ’Hatos Katalin’ kifejezés egy név, és ez azt is jelenti egyben, hogy a ’hatos’ terminus itt nem számot jelent (szemben a mondatban szereplő ’húsz’ terminussal, ami itt az egyén korát jelző szám szöveges formában). A szabványosítás következő fázisában el kell tüntetni a stiláris különbségeket, hogy az egyértelműség még teljesebb legyen. Ekkor már vizuálisan is jelezhetjük azt a többletinformációt, hogy mindhárom mondatban személyről állítjuk a korát. Ez feleslegessé tesz pár összetevőt a mondatainkból, viszont lehetővé teszi azt, hogy a „függőleges” dimenzióban kiírjuk az új összefüggéseket (hogy ti. egyfelől van három személyünk, másfelől tudjuk a korukat). Ezt a következőképpen fejezhetjük ki.

NÉV	KOR
Balog Erzsí	51
Hatos Katalin	20
Tóth Jóska	32

Az így megjelenített szöveg az eredetihez képest metainformációt tartalmaz: a táblázat tetején látható 'NÉV' és 'KOR' szövegelemek minősége más, mint az eredeti három mondatban olvasható összetevőké. Ezek az újonnan teremtett dimenzióban segítik értelmezni az így reprezentált információt. Ha ezt a strukturálási lépést megtesszük, további lehetőségek nyílnak. Például műveleteket lehet végezni: kiszámolhatjuk a személyek átlagéletkorát vagy rendezhetjük őket.

Goody cikkének írásakor még nem ismerhette a digitális médiában később megjelent új írástechnika, a **hipertext** lehetőségeit. A hipertext is megtöri a szöveg linearitását, de az nem különbözik lényegi módon a lineáris szövegben alkalmazott megoldástól, pusztán azt teszi lehetővé, hogy valamilyen asszociáció révén a szöveg bármely pontjáról el lehessen ugrani a szöveg egy másik pontjára. Bármennyire is forradalmi a hiperelv megjelenése a digitális világon belül, Goody szellemében ezt még nem kéne, nem szabadna grafonyelvi technikának nevezni, mert ez a megoldás nem engedi meg azt, hogy valamilyen más, megnevezhető, szemantikailag egyértelmű dimenzióban tudjunk többletinformációt nyújtani a befogadó számára. Ezen a ponton válik fontossá Bruner megkülönböztetése a narratív és paradigmikus tudás között. Bruner alapján ugyanis azt mondhatjuk, hogy a narratívában kibontakozó szöveg linearitását megtöri ugyan a hipertext, de nem teszi lehetővé a paradigmikus tudásból származó többletinformáció reprezentációs kibontását. Ezzel szemben a táblázat vagy a lista mint grafonyelvi technika képes lehet erre.

Sokszor előfordul, hogy valamit kihagyunk a megnyilatkozásainkból, mert feltételezhető, hogy a befogadó ennek híján is megérti, hogy mit akarunk mondani. A kihagyás alapja lehet, hogy a kommunikációban résztvevőknek van valamilyen közös tapasztalata, lehet lexikális jellegű (pl. rövidítések), de a nyelvi és reprezentációs struktúrákból is következhet. Ez utóbbiakat hívjuk ellipszisnek. Az elemzésünk során olyan ellipszistechnikákkal foglalkoztunk, amelyek saját névvel illetünk (reprezentációs ellipszis), hogy elkülöníthessük őket a nyelvészetben sokat elemzett (pragmaszemantikai és szintaktikai) ellipszisektől. (Bánréti 1992, Stainton 2006)

B. tétel: A nyelvi reprezentációk természetes jelensége az ellipszis. A Goody-listák reprezentációs, grafoelliptikus szerkezetek.

Az ellipszisek egy részénél ugyanazokra a szemantikai műveletekre támaszkodunk, mint a listák esetében. Amikor egy predikátumnak több individuuma is lehetséges, akkor a „teljes mondatok” egymás utáni – gazdaságossági szempontból pazarló és esztétikailag csúnya – ismétlései helyett rövidítünk. Vegyük a következő két szövegrészt.

- 1.) Pisti focizik. Laci focizik. Feri focizik.
- 2.) Pisti, Laci és Feri focizik.

Az 1. példában látható szöveg (három mondat) helyett a 2. példa egyetlen mondatát (mint szövegrészt) alkotjuk meg. Szemantikailag mindkét szöveg ugyanazt jelenti, a különbség pusztán szintaktikai, aminek az az oka, hogy fölöslegesnek és csúnyának gondoljuk háromszor ismételnünk a predikátumot ('focizik'), ezért a 'vessző'-vel és 'és'-sel való elválasztással mint felsorolási technikával összevonjuk a három mondatot egyetlenné. Amikor a fenti két

szövegrészt olvassuk, akkor – gondolatban – mindkettő esetben szintaktikai és szemantikai érvényességvizsgálatot végzünk rajtuk, ami alapján „eldöntjük”, hogy érvényesnek tartjuk-e őket. Mindkét vizsgálatra (tehát a szintaktikaira és a szemantikaira) egyaránt szükség van, mert a szöveg érvényességét csak a kétféle vizsgálat után (és alapján) mondhatjuk ki. A szintaktikai jól-formáltság még nem jelent szemantikai érvényességet. A fenti 2. mondat szintaktikailag és szemantikailag helyes, míg a következő, 3. és 4. példa mondatai csak szintaktikailag érvényesek, szemantikailag nem.

3.) Pisti, Laci és a fű focizik.

4. a) Pisti focizik. b) Laci focizik. c) A fű focizik.

Hogy mitől lesz szintaktikailag érvényes egy mondat, azzal most nem foglalkozunk. A mondatok szemantikai érvényessége azon múlik, hogy a szintaktikailag jól-formált mondat elemei megfelelnek-e a fejünkben levő ontológia (világkép) osztályozási sémájából fakadó kapcsolatoknak és tulajdonságoknak. A 3. mondatot azért nem tartjuk helyesnek, mert – gondolatban – felbontjuk összetevőire (lásd a 4. példát), és a „tagmondatokat” egyenként megvizsgálva azt hozzuk ki eredményül, hogy amíg a 4.a) és a 4.b) mondatok szemantikailag érvényesek, addig a 4.c) mondat érvénytelen. Azért, mert Pisti és Laci olyan ágensek, amelyek képesek focizni, a fű azonban nem. Ehhez az ítélethez arra az osztályozási műveletre van szükség, amely az ágensek adott körét besorolja a focizásra képes ágensek halmazába. Ezen – szemantikai – háttértudás nélkül nem tudnánk megítélni a mondataink tartalmi érvényességét. A kulcs itt az **osztályba sorolás** (vagy típusba sorolás) vagyis az **osztályozás** művelete. Annak érzékeltesítésére, hogy mennyire fontos ez a háttértudás (és ez az osztályozási művelet), vegyük a következő két példát.

5.) Mari, Kati és Évi nő.

6.) Pisti, Laci és a fű nő.

Az 5. mondat – a ‘nő’ terminus többértelműsége miatt – kétféleképpen is értelmezhető, de mindkét lehetséges interpretáció (‘nő mint növekszik’, illetve ‘nő mint nőnemű ágens’) esetében szemantikailag érvényes mondatokat kapunk. Nem így van azonban a 6.) mondattal. Ebben az esetben ugyanis az igei értelmezés szemantikailag – bár kicsit furcsa, de – érvényes, míg a főnévi értelmezés nyilván nem. Mindezt az alapján tudjuk eldönteni, hogy osztályozási műveletet végzünk, és a besorolhatóság szerint döntünk az érvényességről: tudjuk, hogy mind Mari, mind Kati, mind a fű olyan „ágens”, amely képes nőni, viszont amíg az előbbieket a nők közé tartoznak, addig a fű nem. Ez az ontológiai tudás természetesen személyről személyre, illetve időről időre változik, változhat, és ennek megfelelően a háttértudásra alapozott osztályozási ítéletek is eltérhetnek helyzetről helyzetre. Vegyük a következő állítást.

7.) Okos Hans és a gazdája számol.

A mondat értelmezéséhez tudni kell, hogy okos Hans egy ló volt, aki – a kortársak egy részének hite szerint – tudott számolni. (vö. Knapp 2003: 48) Amikor Okos Hansnak feladtak egy számtani feladványt, akkor a ló az elvárt eredménynek megfelelő számban dobantott a lábával, ami miatt sokan azt gondolták, a ló tényleg tud számolni. Számukra tehát a 7. mondat szemantikailag érvényesnek tűnt. A valóságban azonban okos Hans csak azokat a metakommunikatív jeleket tudta érzékelni, amelyeket a körülötte levő emberek „adtak le” önkéntelenül a várt eredményhez érve. Ezek alapján mi már úgy gondoljuk, hogy okos Hans nem tudott számolni, s ebből következően a 7. mondatot nem tartjuk érvényesnek.

Kutatásunk fókuszában jogi szövegek állnak. A használt *jogi* minősítés (szűkítés) tartalmát adottnak vesszük, amit itt nem kell különösebben magyaráznunk: jogi nyelven (jogi szövegen) a jogászok által használt, saját – jogi – terminológiát alkalmazó nyelvet (szöveget) értjük, amit lehet művelni szóban és írásban egyaránt. Bár önmagában is fontos az a tény, hogy a tényleges jognyelv-használati gyakorlatban az írásbeliségnek primátusa van a szóbeli-

séggel szemben, számunkra inkább az a technikai szempont a döntő érv az írásos jogi szövegre való fókuszálás során, hogy azt lehet számítógép segítségével elemezni. Kutatásunk során jogszabályok elemzésével kezdtünk el foglalkozni.⁵ A rendelkezésünkre álló – írásos – jogszabályok gyűjteményét jogi **korpusznak** nevezzük, amelyben nemcsak a hatályos jogszabályok vannak (lehetnek) benne, hanem a már hatályon kívül helyezett jogi szöveg(részlet)ek is. Az eddigi értelmezésekre hivatkozva a továbbiakban szöveg, korpusz fogalmán az írásos jogszabályszövegeket értjük, de csak akkor használjuk a minősítő jelzőket, ha a kontextusból nem derül ki egyértelműen ez az értelmezés.

Mielőtt tovább elemeznénk a vizsgált jelenséget, érdemes feltenni a kérdést, hogy miért is fontos mindez a jogi szövegek elemzése szempontjából. A jogszabályok a hétköznapi életben használt nyelvhez képes jóval formálisabbak – legalábbis, ami a jogszabályszövegek szerkezeti tagolását illeti. Külön, ebből a célból született rendelet (ez aktuálisan a 61/2009. IRM rendelet) szabályozza a jogszabályszerkesztés menetét. Ez a jogszabály természetesen egy meglévő szövegezési hagyományra épít. A rendelet szerint a jogszabályokat szerkezeti egységekre kell felosztani. Előírja továbbá, hogy a jogszabályok „*szerkezeti egységeit folyamatos sorszámozással vagy a latin ábécé betűivel meg kell jelölni*”, és rögzíti, hogy „*jogszabály tervezete jelöletlen szerkezeti egységet nem tartalmazhat*”. (37. § (1)) Ebből következik, hogy a jogszabályok **jelölt szerkezeti egységekből** állnak. A következő szerkezeti egységeket különbözteti meg.

„Jogszabály tervezetében alkalmazható szerkezeti egység [...]

- a) az alpont,
- b) a pont,
- c) a bekezdés,
- d) a szakasz,
- e) az alcím,
- f) a fejezet,
- g) a rész és
- h) a könyv."

(61/2009. IRM r. 36. § (2))

A jogszabályszövegek tehát legalább abban az értelemben jobban formalizáltak, mint a természetes nyelv, hogy egységesen tagoltak és jelölt szerkezeti egységekből állnak.

A jogi szövegekben nem találunk táblázatokat (vagy ha igen, nagyon keveset, azokat is a mellékletekben), viszont nagyon gyakran megtaláljuk a **lista**, azaz a **pontokba szedett felsorolás** grafonyelvi technikáját. A 'jelölt szerkezeti egységek' kifejezés mintájára ezeket hívhatjuk **jelölt listáknak**, de jelentőségüket kifejezhetjük azzal, hogy saját nevet adunk nekik, és – Jack Goody tiszteletére – elneveztük őket **Goody-listáknak**. A jogszabályok nagyon sokszor élnek azzal a lehetőséggel, hogy a szövegen belüli „egyszerű” felsorolást vizuális technikával megerősítve listákká alakítják át. A szemantikai tartalom itt sem változik, viszont az olyan elvárásokat, mint hogy ne legyenek „fölösleges” szóismétlések a szövegben, ki lehet vele elégténi, és az „új dimenzióknak” való megfelelés egyértelműségét is biztosítani lehet. A stilisztikailag helytelennek, fölöslegesnek tartott ismétlések elkerülésének szándékát gazdasá-

⁵ A joginyelv-használat kapcsán természetesen nemcsak a jogszabályszövegek használatáról lehet beszélni, léteznek más vizsgálati szempontok is. Lehetne például az ítélkezési eljárásokban használt nyelvhasználati gyakorlatot vizsgálni.

gossági, hatékonysági érvekkel szokás védeni. Az ellipszisek gazdaságossági és esztétikai szempontok miatt használt **szemantikai rövidítések**. A nyelvi hatékonyság ilyen ellipszistechnikái a listák. Az ellipszis kifejezést szűkebb értelemben használja a nyelvészet; ezek elemzéséről lásd: Bánréti (1998). Az általunk vizsgált listák olyan szemantikus technológiák, amelyet nevezhetünk reprezentációs ellipszisnek. Ezek olyan grafoelliptikus szerkezetek, amelyek a paradigmatis tudásunkat fejezik ki gazdaságos formában. Ellipszisek, mert a folytonos ismétlés helyett bizonyos nyelvi elemeket elhagynak, másokat összevonnak, és mindezt úgy teszik meg, hogy miközben a természetes nyelvben szemantikailag érvényes mondatokat állítanak elő, ezek teljes logikai reprezentációjához ki kell egészíteni őket.

Vizsgáljuk meg, hogy a jogszabályok jelölt listái hogyan értelmezhetők, milyen tulajdonságokkal jellemezhetők. Vegyünk egy példát a reklámtörvény szövegéből.

„18. § (1) Tilos alkoholtartalmú ital olyan reklámja, amely

- a) gyermek-, illetve fiataalkorúaknak szól,
- b) gyermek- vagy fiataalkorút mutat be,
- c) alkoholtartalmú ital mértéktelen fogyasztására ösztönöz, vagy negatívan tünteti fel az önmérsékletet, illetve az alkoholfogyasztástól való tartózkodást,
- d) az alkohol fogyasztását jobb fizikai teljesítménnyel vagy járművezetéssel kapcsolja össze,
- e) olyan benyomást kelt, hogy az alkohol fogyasztása hozzájárul a társadalmi vagy szexuális sikerhez,
- f) azt állítja vagy olyan benyomást kelt, hogy az alkoholnak gyógyászati tulajdonsága van, serkentő vagy nyugtató hatású,
- g) azt állítja vagy olyan benyomást kelt, hogy az alkohol személyes konfliktusok megoldásának eszköze lehet, vagy
- h) a magas alkoholtartalmat az italok pozitív minőségi jellemzőjeként hangsúlyozza.”

(2008. évi XLVIII. tv.)

A nyolc egymást követő listapont nyolc feltételt fogalmaz meg az alkoholtartalmú reklám tilalmára vonatkozóan. Ez a jelölt lista – jogszabályszerkesztési értelemben – bekezdésnek számít. A teljes bekezdés minőségileg kétféle mondatfajlomból áll: van egy (és csak egy) bevezető mondat, és van több (legalább kettő) olyan mondat, ami erre a bevezető mondatra vonatkozik. Az egyértelmű megkülönböztetés és hivatkozási lehetőségek végett nevezzük a bevezető mondatot **fejtételnek**, míg a többi mondatot **listatételeknek**. Ez a Goody-lista is ellipszistechnikának számít, hiszen az idézett bekezdés úgy lenne szövegszerűen, szintaktikailag szabályos és ebben az értelemben „teljes”, ha az első mondatot („Tilos alkoholtartalmú ital olyan reklámja, amely”) minden betűvel jelölt bekezdés előtt megismételnénk. Amikor egy másik jogszabályban hivatkoznak az itt idézett jogszabály valamely pontjára (mondjuk a d) pontra), akkor ez a pont önmagában hiányos, és így érthetetlen lenne. Az ide mutató hivatkozás is nyilván csak a d) ponthoz tartozó fejtétellel együtt teremthet értelmes kapcsolatot a két jogszabály között. A hivatkozott pont tehát úgy értelmezendő helyesen, hogy a két elliptikus mondatot összekapcsoljuk egymással.

- 8.) Tilos alkoholtartalmú ital olyan reklámja, amely az alkohol fogyasztását jobb fizikai teljesítménnyel vagy járművezetéssel kapcsolja össze.

A Goody-listák mindegyik összetevője elliptikus mondat, és az értelmezésük során mindig ki kell őket egymással egészíteni. A korábban elemzett – mondaton belül alkalmazott – ellipszistechnikákhoz képest ez a jelölt lista jóval nagyobb szemantikai teret fog át. Itt ugyanis nem arról van szó, hogy egy predikátum individuumaikat soroljuk fel egymás után, mint a korábban elemzett mondatban. A Goody-listában kijelentéseket kötünk össze egymással úgy, hogy valamennyien ugyanarra az egy állításra vonatkoznak. Van azonban egy ennél is fontosabb különbség. A Goody-lista ugyanis még abban is különbözik a mondaton belüli ellipszistechnikáktól, hogy a szöveg linearitását megtöri, amit vizuálisan is láthatóvá és egyértelművé tesz. Az egyes mondatokat természetesen továbbra is lineárisan, szövegszerűen olvassuk, de azzal, hogy minden egyes pont új sorban kezdődik, ráadásul saját azonosító jelzést is kap, sokkal egyértelműbben lehet jelezni, hogy a tételek egy másik dimenzióban is értelmezhetőek. A Goody-lista egyedi vonása az a tulajdonság, hogy mindegyik listatétel ugyanolyan szemantikai viszonyban áll a lista fejtételével. Ez vizuálisan rendkívül szembeszökő, hiszen ha a szövegrészre tekintünk, azonnal látjuk, hogy nyolc pont van elkülönítve egymástól (a-tól h-ig), tehát már azelőtt, hogy a szöveget elolvassánk, tudhatunk annyit, hogy a fejtételben foglalt kijelentésnek nyolcféle módon lehet megfelelni (akkor, ha valamelyik listatételben foglalt feltétel igaz). Ez olyan többletinformáció, amit az írásmű alapjául szolgáló kétdimenziós térben a függőleges dimenzió szerint értelmezünk, miközben az „eredeti”, hagyományos szövegszerű információt a vízszintes dimenzióban lineárisan – balról jobbra – haladva fogadjuk be. Goody ezért mondhatta azt, hogy ezt csak írásbeliség esetén lehet megtenni a szöveggel, hiszen szóban csak egyetlen dimenziót tudunk kezelni, ezért a verbális üzenet mindig csak lineáris tud lenni. A grafonyelvi technikák, köztük a listák segítségével a szöveg szükségszerűen lineáris jellegét megtörhetjük úgy, hogy a kétdimenziós vizuális térben a második, függőleges dimenzióban is kifejezünk, befogadhatóvá teszünk valamiféle – osztályozáson alapuló – paradigmatis tudást.

A Goody-listák további vonásainak feltárásához, a listák alaposabb elemzéséhez szükségünk van arra, hogy pontosítsunk az ilyen elliptikus felsorolások belső szerkezetét leíró fogalmainkon. Nézzük meg a következő példát.

„3:239. §(1) Az alapszabály az alaptőke húsz százalékát meg nem haladó mértékben rendelkezhet olyan részvény kibocsátásáról, amely alapján a részvényre vonatkozóan

- a) a részvénytársaságot vételi jog;
- b) a részvényest eladási jog; vagy
- c) a részvénytársaságot vételi jog és a részvényest eladási jog illeti meg."

(2013. évi V. tv.)

A példában azt láthatjuk, hogy a listatételek után megjelenik egy olyan szerkezeti egység, amilyenről eddig még nem esett szó, és amit úgy kell értelmeznünk, hogy az a fejtételhez tartozó, a fej tartalmát szemantikailag teljessé tevő, a nyitó szakaszt és az egyes listatételeket együttesen lezáró mondatrész. El is nevezhetjük **zárófejtételnek**, és akkor természetesen arra is szükségünk van, hogy a Goody-listák kezdő mondatát **nyitófejtételnek** nevezzük, mert így lehet elkülöníteni a fejtétel két részét egymástól (a 'nyitó' tagot elhagyhatjuk, ha a konkrét felsorolásban nem szerepel zárófejtétel). A Goody-listák tehát háromféle szerkezeti összetevőre tagolhatók: az ilyen listák egy kötelező nyitófejtételből, kettő vagy több kötelező listatételből és egy opcionális zárófejtételből állnak. Ezen összetevők elkülönítésével már minden fogalmi eszközünk megvan ahhoz, hogy a Goody-listák számítógépes elemzésébe kezdhesünk. Az elemzés technikai részleteit, a gép tanításának lépéseit nem mutatjuk itt be, csak egy álta-

lános áttekintést adunk az elvégzett munka legfontosabb állomásairól (máshol alaposabb áttekintést adunk erről: Hamp et al. 2015).

A kutatásunkat egy jogi korpusz építésével kezdtük. Hat törvény teljes szövegét betöltöttük egy adatbázisba úgy, hogy minden szerkezeti egység egy rekordba került. A jogszabályok között volt a Ptk. is, ami a korpusz méretét jelentősen megnövelte, összesen 10500 rekordból (szerkezeti egységből) áll. Az első feladat az volt, hogy a számítógépet megtanítsuk a szerkezeti egységek különböző típusainak felismerésére. Ehhez olyan morfológiai jegyeket kellett keresni a szövegben, amelyek felismerhető mintázatokként értelmezhetőek. Az ezen jegyek alapján felépített reguláris kifejezések segítségével sikerült a gépet megtanítani arra, hogy minden szerkezeti egységet felismerjen és megfelelő módon tipizáljon. A következő feladat a Goody-listák gépi azonosítása volt. Ehhez arra volt szükség, hogy a géppel fel tudjuk ismertetni a listák nyitó- és zárófeltételeit, valamint a felsorolások listatételeit, az utóbbiakon belül pedig el tudjuk különíttetni azokat a listatételeket, amelyek egy beágyazott Goody-lista fejtételének számítanak. Ezt a feladatot megint csak a reguláris kifejezésekre támaszkodva végeztük el, és ennek eredménye az lett, hogy megtaláltunk és elkülönítettünk 540 Goody-listát, amelyek a korpuszon belül összesen (a fej- és listatételek együttesen) 3000 rekordot „foglaltak le”. Ebből persze az is rögtön kiszámolható, hogy egy Goody-lista átlagosan 5–6 listatételből áll, illetve a teljes korpusz közel harmadát a Goody-listák teszik ki. A harmadik feladat az volt, hogy a gép segítségével egészítsük ki az ellipitikus listatételeket teljes mondatokká. Ezt elvégezve közel 2300 teljessé tett mondathoz jutottunk. Az ellipszistól megszabadított, szemantikailag teljessé tett mondatokat elneveztünk **Goody-mondatoknak**, amelyek mindegyike úgy áll önmagában, ahogy az eredeti – hiányos – mondatokat olvasva, mi, emberek öntudatlanul is átalakítjuk az egyes listatételeket és kiegészítjük őket a fejtétel(ek)-ben szereplő információval.

Az elvégzett munkának – a kutatói elméleti érdeklődés kielégítésén túl – többféle gyakorlati haszna, értelme van, amelyek közül röviden be is mutatjuk a legfontosabbakat. Már tettünk utalást arra, hogy az egész korpuszon belül közel egyharmados arányt tesznek ki a Goody-listás rekordok (28%), és ez a puszta tény önmagában is szépen mutatja a vizsgált jelenség fontosságát, egyben igazolja az egyik kiemelt kutatási célunk létjogosultságát. A közel egyharmados arány még tovább nő, ha számításba vesszük azokat a „tartalmatlan” rekordokat, amelyek csak a szerkezeti egységek címét vagy jelölését tartalmazzák (most ezek teszik ki a korpusz 25 százalékát).

Menet közben kiderült, hogy a jogszabályszerkesztés menetét szabályozó IRM-rendeletben pontosan definált, a tényleges jogalkotási gyakorlatban régóta használt szerkezeti egységre vonatkozó felosztás bizonyos esetekben nem elégséges. Ritkán, de előfordulnak olyan Goody-listák, amelyekben a ponton és alponton mint szerkezeti egység-típusokon túl szükség lenne egy további típus alkalmazására is, amit ‘al-alpont’-nak lehetne nevezni, de erre a jelenlegi szabályozás alapján nincs lehetőség. A probléma terminológiai jellegű és természetesen nem mondható súlyosnak, de ettől még létezik. Ezt a fajta terminológiai inkonzisztenciát, ami egyébként akadályozza a külső hivatkozások egyértelműségét, csak úgy vettük/vehettük észre, hogy a gépi elemzés során bizonyos pontokon a számítógép megakadt, mert az addig megtanult mintákhoz képest ismeretlen szerkezetet talált.

Egyébként érthető és magyarázható az a – nem feltétlen reflektált – jogszabályszerkesztői szándék, amely a fent jelzett új szerkezeti egység iránti igényben testesül meg. A jogszabályokkal szabályozni kívánt cselekvések pontos leírását sok esetben csak úgy lehet az ilyen listákban pontosan és „gazdaságosan” megadni a felsorolásokon keresztül, ha a kifejezni kívánt tartalom egészét hierarchikusan tagoljuk, vagyis a listatételeket – akár többször is – egymás alá rendeljük. Ez magyarázza azt, hogy miért alkalmaznak olykor a pontok alá sorolt alpontokat a listákon belül. A hierarchikus szervezés elvét azonban nem lehet tetszőleges

mélységig érvényesíteni, mert a sokszorosán egymás alá rendelt hierarchikus szinteken elhelyezett – elliptikus mondatokban kifejezett – információból egyre nehezebben lehet felépíteni az értelmes szemantikával bíró, teljes mondatokat. E praktikus dilemma felismerésével értékelhetjük helyesen azt a jelenséget is, amely abban nyilvánul meg, hogy bizonyos listákban egyes tételekben más listákra mutató hivatkozásokat helyeznek el, ami voltaképpen azt jelenti, hogy a hierarchikus tagolást formai értelemben kihelyezik a listákon kívülre, de ettől még a szemantikai értelemben vett alárendelődést, hierarchikus jelleget nem tüntetik el. Ez a vártnál gyakrabban alkalmazott megoldás mindenképpen nehezíti a jogi szövegek befogadását. A gépi elemzés az ilyen listák közti hivatkozásokkal, virtuális összekapcsolódásokkal tartalmilag nem tud mit kezdeni, viszont az ilyen jellegű utalásokat könnyen felismeri, és ezáltal abban az értelemben segítséget tud adni az ember számára, hogy rámutat az ilyen belső kapcsolatokra a jogszabály egészén belül (erről bővebben lásd: Markovich et al. 2015).

Egy további gyakorlati relevanciával bíró felismerésünk megint csak azután „keletkezett”, hogy a gép nem tudott megoldani egy másik feladatot. A Goody-mondatok összeállításán során jelentkező gépi hibaüzenetek (visszajelzések) alapján vettük észre azt a pongyolaságot bizonyos Goody-listák esetében, hogy a zárófejtételeket olykor szintaktikailag helytelen formában illesztették a lista végére. A jogszabályi elvárással szemben ugyanis nem kezdték új sorban (sortöréssel) a záró mondatrészt, hanem az utolsó listatétel végében helyezték el. Szemantikailag talán érvényesnek lehet tekinteni ezt a megoldást, de szintaktikailag, formai szempontból mindenképpen a vonatkozó jogszabályi előírástól való eltérésként kell értékelnünk. Az ilyen zárófejtét az ember képes megtalálni és helyesen értelmezni, a gépi felismerés azonban ezen a ponton elakad mindaddig, amíg nem képes a mondatok belső szerkezetének felismerésére. Jelenleg nem ez a helyzet, a használható gépi mondatelemző alkalmazásra még várunk kell.

Érdekes tanulságokkal szolgált, amikor a Goody-listákat abból a szempontból elemeztük, hogy milyen típusú logikai műveletekkel kapcsolódnak egymáshoz az ilyen szerkezetek összetevői, a fej- és listatételek. (Egy másik cikkünkben alaposabban kibontottuk ezt a kérdéskört: Markovich et al. 2014a.) A vonatkozó jogszabály négyféle kapcsolódási lehetőséget különített el egymástól, amely mindegyikére találtunk szép számban példát, bár a feldolgozási és értékelési munka során többféle logikai problémával szembesültünk. Arra jutottunk, hogy a Goody-listákon belül, az egyes összetevők közt található logikai műveleteket aszerint érdemes kettéválasztani, hogy a fejtétel és a listatételek együttese közti viszonyról vagy az egyes listatételek közti kapcsolatról van-e szó. Az előbbit **külső kapcsolatnak**, az utóbbit **belső kapcsolatnak** neveztük el. A külső kapcsolatok között nagyon gyakran bukkant fel a retrokondicionális művelet (a kijelentések közti logikai műveletekről bővebben lásd: Syi2014), de a fejtételekben gyakran helyezték el a normatív minőséget kifejező deontikus operátor valamelyikét (a kötelezés, tiltás vagy megengedés operátorát), amelynek hatókörét a listatételek együttesére kellett vonatkoztatni. Ilyen esetekben szembesülhettünk a – deontikus logikában már régóta ismert – szabad választású engedély (free choice permission) paradoxonával. (Kamp 1974, Jennings 1985) A paradoxon szerint ha két cselekvés diszjunkciójára nyilvánítunk ki egy megengedési aktust, akkor ha a megengedés operátor hatókörébe külön-külön vonjuk be az egyes cselekvéseket, akkor az eredeti kijelentéssel az állítható ekvivalenciába, amikor a két megengedés aktust konjunkcióval kötjük össze. A formulákkal támogatott alaposabb kifejtés helyett itt inkább csak egy hétköznapi példával szemléltetjük mindezt. Tegyük fel, hogy valakinek a következő engedélyt adjuk meg.

9.) Fred vagy Bill jöhet.

Ebben a mondatban a két szereplőre egyszerre vonatkozó megengedés (‘jöhet’) úgy fejezhető ki a két szereplőre külön-külön, hogy a megengedés aktusát külön alkalmazzuk mindkettőjükre. Ezt viszont nem vagy-, hanem és-kapcsolattal fejezhetjük ki (vagyis ilyenkor nem a diszjunkció, hanem a konjunkció műveletét kell alkalmaznunk).

10.) Fred jöhet és Bill jöhet.

A felszíni szerkezetet, a szintaktikát figyelve azt várhatnánk, hogy a diszjunkció tipikus kötőszavát kell továbbra is használnunk, de nem ez a helyzet. Az alábbi kijelentés tehát nem tekinthető az első mondatlall ekvivalensnek.

11.) Fred jöhet vagy Bill jöhet.

A szabad választású engedély egyike a deontikus logika paradoxonainak, amiből akad még több is, mint ahogy „sima” kijelentéslogikai problémákból is találtunk szép számmal. (Bővebben írtunk erről: Hamp et al. 2015.) Ezekkel alaposabban szeretnénk foglalkozni a későbbiekben, hiszen a jogi szövegek kínálják a legjobb elemzési alapanyagot ehhez, de a kutatás jelen fázisában még csak a kezdő lépésekig jutottunk el. Az elemzésünk fontos tapasztalata, hogy a Goody-listák gépi feldolgozásához, értelmezéséhez a szövegek természetes nyelvi megformáltsága, elrendezettsége mellett kijelentés- és deontikus logikai elemzések is szükségesek. Ennek hiányában a jogszabályi mondatok egy részét nem lehet megfelelő minőségben gépi úton feldolgozni. Ezt a felismerést fontos tanulságként kell rögzítenünk a további elemzések számára.

C. tétel: A Goody-listák szentenciális rekonstrukciójához a kijelentés- és deontikus logikai elemzésük is szükséges.

Az eddigi kutatásunk praktikus eredménye tehát az, hogy gépi eszközökkel fel tudjuk oldani a listák ellipsziseit, azaz a Goody-listák hiányos tételeit egész mondatokká tudjuk kiegészíteni. Elméletileg azonban itt arról van szó, hogy a szövegben megbúvó paradigmatis tudás teljes szentenciális rekonstrukcióját végezzük el.

Irodalom

2008. évi XLVIII. tv. – A gazdasági reklámtevékenység alapvető feltételeiről és egyes korlátozásokról szóló 2008. évi XLVIII. törvény
2011. évi CCIV. tv. – A nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény
2013. évi V. tv. – A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény
- 61/2009 IRM r. – A jogszabály szerkesztéséről szóló 61/2009. (XII. 14.) IRM rendelet
- Bánréti Z. (1998) Az ellipszis mondatnana és a lexikai szelekció. *Nyelvtudományi Közlemények*, 98, 7–70. at: <http://www.nytud.hu/nyk/98/banreti98.pdf>
- Bruner, J. (2005). *Valóságos elmék, lehetséges világok*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó.
- Goody, J. (1998) Nyelv és írás. In: Nyíri K. – Szécsi G. (szerk.) *Szóbeliség és írásbeliség*. Budapest, Áron Kiadó. 189–221.
- Hamp G. – Syi – Markovich R. (2015) Elliptikus listák jogszabályszövegekben. In: Tanács A. – Varga V. – Vincze V. (szerk.) *XI. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia*. Szeged.
- Jennings, R. E. (1985). Can There Be a Natural Deontic Logic? *Synthese*, 1985, Vol. 65, No. 2. 257–273.
- Kamp, H. (1974) Free Choice Permission. *Proceedings of the Aristotelian Society, New Series*, Vol. 74 (1973–1974). 57–74.
- Knapp, M. L. (2003) Nemverbális kommunikáció. In: Horányi Ö. (szerk.), *Kommunikáció 1–2. 1. kötet: A kommunikáció világa*. Budapest, General Press. 48–62.

- Markovich R. – Hamp G. – Syi (2014a) A kondicionálisok problémája jogszabályszovegekben. In Tanács A. – Varga V. – Vincze V. (szerk.) *X. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia*. Szeged, 295–302.
- Markovich R. – Hamp G. – Syi (2015) Jogszabályszovegek gépi elemzésének tanulságai. *Jogelméleti Szemle*. (megjelenés alatt)
- Pléh Cs. – Lukács Á. (2001) *A magyar morfológia pszicholingvisztikája*. Budapest, Osiris.
- Sperber, D. – Wilson, D. (1986/1995) *Relevance. Communication and Cognition*. Blackwell, Oxford.
- Stainton, R. J. (2006). *Words and Thoughts. Substances, Ellipsis and the Philosophy of Language*. OUP.
- Syi (2007) *Egyben az egész*. Budapest, Typotex.
- Syi (2014) *syi.hu/cse*. Budapest, L'Harmattan – Könyvpont Kiadó.
- Tóth J. (2013) *Jogalkotástan. Egyetemi jegyzet*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem, ÁJTK.